

Beteckning: Rel med B vt 2008

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Messiasaspekter i Barcelonadisputationen år 1263

Helena Wiklund
Juni 2008

B-uppsats, 7,5 högskolepoäng
Religionsvetenskap

Medeltidsstudier B
Handledare: Roger Kvist

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	4
MATERIAL	4
TIDIGARE FORSKNING	5
METOD	7
DISPOSITION	7
BAKGRUND	8
1. Rabbinisk litteratur	
2. Informativa definitioner	
3. Judisk-kristna disputationer under medeltiden	
4. Presentation av huvudaktörerna i Barcelona	
UNDERSÖKNING	11
1. Inledning	
2. Disputationen	
2.1 Har Messias redan kommit eller skall vi fortsätta att vänta på Honom?	
• Maktspiran	
• Jesaja 53	
2.2 Messias natur	
3. Väsentliga skillnader mellan Paulus Christianus och Moses Nahmanides uppfattning om Messias	
4. Slutkommentarer	
SAMMANFATTNING	17
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	19

INLEDNING

Den muslimska eran på den iberiska halvön började med arabernas och berbernas förenade attack år 711 och slutade år 1492, då muslimernas förvisning avslutades i och med Granadas fall. Samma år förvisades också judarna från Spanien.

Den muslimska tidens första tre sekler hade utmärkts främst av kulturell/vetenskaplig grönka och rikedom utan motstycke i det medeltida Europa. De tre religionerna, judar, kristna och muslimer, alla med patriarken Abraham som gemensam nämnare, hade genom en enastående samverkan åstadkommit den gyllene tidsåldern, en blomstringsperiod med vittgående positiva effekter även för övriga Europa. De hade levt sida vid sida, delat vardagen och i och för sin vardag hittat fungerande lösningar.

Dock hade en klar distinktion ändå skurit igenom hela samhället. Samlevnadens tolerans hade inte innefattat det religiösa såtillvida att doktrinära frågor inte berördes. Både judar och kristna hade i sin egenskap av dhimmi, en benämning på en minoritetsgrupp med speciella rättigheter och förpliktelser, fått någorlunda fritt utöva sin religion. ”Att tro och låta tro” är ett uttryck man skulle kunna använda sig av här.

Genom reconquistan, den kristna återerövringen av de islamiska områden, hade de kristna återigen kommit till makten i Spanien under 1200-talet. Katolicismens och kyrkans grepp stärktes och hårdnade inte bara om den iberiska halvön utan hela Europa. I början av 1200-talet hade inkquisitionen grundats på påvens initiativ i en intensifierad jakt på kättare. I Spanien förenades inkquisitionen med den också under 1200-talet grundade dominikanorden i sin hätskhet gentemot judarna. Ordensbröderna fungerade också ofta som påvliga inkvisitorer.

Barcelonadisputationen både markerade en brytningspunkt och skedde vid en sådan. Att disputationen överhuvudtaget skedde var i sig redan ett förebud om svårare tider för judarna. Muslimska erans förutsättningar till samlevnad höll på att raseras fullständigt och all hänsyn till de andra religionernas utövare smälte undan i rask takt. Det blev fritt fram att attackera, ifrågasätta och förfölja samt senare även döda och tortera i allt större omfattning.

År 1236 hade Cordoba, det moriska¹ kalifatets tidigare huvudstad, tagits av de kristna. Av muslimerna fanns nu bara ett fragment kvar i söder, i Granada, och även den spillran lydde formellt under den kristna kronan. Det en gång så allvarliga muslimska hotet för Europa existerade inte längre.

Judarna fortsatte dock att finnas kvar som ett främmande element. Följaktligen blev de föremål för, inte bara tvångskonvertering, utan också mildare försök till att övertygas om ”den enda sanna romerskkatolska läran” just i form av disputationer.

Separatismen firade allt större triumfer - man ansträngde sig mer och mer med att dra upp till ytan allt det som skiljde istället för att undertrycka skillnaderna, så som man hade gjort under den gyllene tidsåldern.

Europas en gång mest muslimska land höll på att i snabb takt utvecklas till Europas med katolska land.

¹ Benämning på araber och arabiserade berber i Spanien

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med uppsatsen är att titta närmare på skillnaderna mellan den judiska och den kristna bilden av och resonemangen avseende Messias, så som den kom till uttryck i medeltidens mest berömda disputation i Barcelona år 1263.

Det är intressant att försöka förstå hur en medeltida judisk lärd såg på Messias och hur en dominikan försökte få honom på andra tankar om Messias. Dessutom har ämnet större aktualitet idag än tidigare, eftersom antalet och storleken av de messianska² judiska församlingarna i världen, de flesta naturligtvis i Israel, växer. I de messianska församlingarna behöver det judiska och det kristna inte längre vara åtskiljande utan förenande faktorer.

Disputationen i Barcelona var en sista uppflammande påminnelse om den tid som varit, en sista gång som den rika judiska kulturens representant fick någorlunda fritt framträda och uttrycka sig. Enligt Maccoby var Barcelonadisputationen den mest högklassiga, relevanta och bäst återgivna av alla disputationer. Därför bör den också vara bäst ämnad till att nå syftet genom följande frågeställningar:

1. *Vilken bild av Messias gav Paulus Christianus?*
2. *Vilken bild av Messias gav Moses Nahmanides?*
3. *Väsentliga skillnader mellan Paulus Christianus och Moses Nahmanides uppfattning om Messias*

MATERIAL

Källor

- Hayam Maccoby: *Judaism on Trial*, Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages handlar om tre medeltida disputationer mellan judar och kristna: Paris år 1240, Barcelona år 1263 och Tortosa åren 1413-1414. Endast beträffande dessa tre har detaljerade och någorlunda heltäckande redovisningar förvarats till eftervärlden. Både den judiska och den kristna sidans sammanfattande texter från dessa disputationer finns med i boken.
 - * *Vikuah* Nahmanides är sammanfattningen på hebreiska, som ”svarandesidans” huvudperson i Barcelona, Rabbi Moses ben Nahman, dock oftast kallad med namnets grekiska form Nahmanides, författade i stort sett omedelbart efter disputationen. Maccoby återger den i en av Moses Steinschneider år 1860 redigerad översättning, som i sin tur baserar sig på den s.k. Konstantinopelutgåvan från år 1710. Det råder dock viss osäkerhet hur originaltrogen hans förlaga har varit (samma gäller de andra befintliga förlagorna). Likaså råder det osäkerhet angående antalet Nahmanides sammanfattningar och det språk han använt för sitt material utöver *Vikuah*.
 - * Det kristna referatet från Barcelona skrevs på latin av dominikanerna och blev genom kunglig ratificering ett offentligt dokument.
- Bibeln i 1917 års översättning har använts för texthänvisningarna och citat i uppsatsen.

² BAKGRUND, punkt 2

Litteratur

- Hayam Maccobys ovannämnda bok *Judaism on Trial, Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages*, är uppsatsens grundsten.
Boken ger en komplex och detaljrik historisk information beträffande de tre ovan nämnda disputationerna. Dock ligger tonvikten på Barcelona som analyseras djupgående i historiskt, innehållsmässigt och språkligt hänseende. Bara det avsnittet har en introduktion och bara det har kompletterats med omfattande historiska, teologiska, filologiska och textrelaterade kommentarer fortlöpande på varje sida, dock utan numrering. Genom dessa löpande kommentarer riktar han också en hel del kritik mot ett antal översättningar av *Vikvah* vilkas svagheter han anser ha lett till felaktiga tolkningar av disputationen.
- Risto Santalas böcker *Rötter I, Messiasväntan i Gamla Testamentet*, och *Rötter II, Messias i Nya Testamentet*, (egna översättningar av titlarna till svenska), är omarbetade utgåvor på finska av de hebreiska originalen, översatta till flera andra språk. Böckerna handlar om kristendomens gammaltestamentliga rötter och dess kopplingar till den judiska rabbiniska litteraturen och sambanden mellan GT och NT avseende Messias.
Santala har i första hand tänkt på en judisk läsarkrets – ”en missionsidé” har ingått i hans uppgift som representant i Jerusalem för Finska Kyrkans Mission under totalt ett kvartssekel. Sålunda kan Santala på ett sätt jämföras med Barcelonadisputationens kristna sida, dock med en helt annan inställning, nämligen en hjärtats innerliga kärlek till det judiska folket och landet Israel.
Böckerna är oerhört detaljerade med stort antal bibliska, rabbiniska och övriga citat, men ganska tidskrävande att använda sig av, ty de saknar index.
- Robert Chazans *Church, State, and Jew in the Middle Ages* har använts i mycket begränsad omfattning.
- A. Kolatch: *The Second Jewish Book of Why* och J. Shulam: *Commentary on the Jewish Roots of Romans* har använts för begreppsdefiniering.

TIDIGARE FORSKNING

- I introduktionen i denna upplaga kommenterar Maccoby mycket kort andra forskares och historikers böcker i ämnet.
 - * Han uppskattar Jeremy Cohens sätt att i boken *The Friars and the Jews* leda den dominikanska konverteringsivern tillbaka till kyrkofader Augustinus (f. 350) som strävade efter en begränsad tolerans av judarna. Men, däremot anser han att Cohen överskattar originaliteten i dominikanernas argumentation och den utökade påverkan av augustinsk policy vid Bachelonadisputationen.
 - * Denna kritik delar Maccoby med i litteraturlistan nämnda Robert Chazan, vars bok *Daggers of Faith* ger en bild av det litterära utbytet mellan kristna och judar efter disputationen. Enligt Chazan fanns det inget nytt i de kristnas attityd gentemot judarna, inte heller någon augustinsk påverkan, men att 1200-talets apokalyptiska strömningar skulle ha haft en pådrivande effekt på disputationerna.

- På sidorna 55-75 i sin bok ger Maccoby utrymme för tre forskare med var sitt sätt avvikande uppfattning om *Vikuah*: Yitzhak Baer, Cecil Roth och Martin A. Cohen.
 - * Baer³ ifrågasätter *Vikuah* som en sanningsenlig och grundlig källa i flera aspekter, bl.a. avseende den frihet till synpunkter och agerande som Nahmanides enligt sig själv åtnjöt, likaså uppriktigheten i en del av Nahmanides kommenterar. Baer anser *Vikuah* vara ett propagandastycke i likhet med den kristna sammanfattningen, dock av mycket högre kvalitet.
 - * Roth⁴ försöker hålla en jämn balans mellan Nahmanides och Christianus och vill gärna få disputationen till att ha slutat med remi. Även han betonar *Vikuah*'s överlägsenhet gentemot den på latin skrivna kristna sammanfattningen.
 - * Cohen⁵ i sin tur lovordar *Vikuah* för dess litterära kvalitet, men anser att Nahmanides i själva verket hade haft mycket lite rörelseutrymme och att han även förlorade duellen.

Sidorna 76-77 använder Maccoby till att tillbakavisa dessa tre forskares argumentering för nervärdering av Nahmanides betydelse och roll vid disputationen och uttrycker sin åsikt om att Nahmanides som tidernas största talmudist omöjligen kunnat bli utmanövrerad av Christianus.

Maccobys egna huvudargument^{6 7} för *Vikuah*'s överlägsenhet gentemot den kristna sammanfattningen är dess klarhet, logik och känslan av dramatik samt dess stora värde i den polemiska religiösa litteraturen.

- Prosten Risto Santala är en auktoritet på såväl hebreiska som kristen teologi och judendom. Undertitlarna i dessa två böcker enligt ovan refererar till den judiska och den kristna väntan på Messias. Santala vill visa att såväl judar som kristna hittar Messias i Gamla Testamentet, ibland i överraskande sammanhang. Han vill visa hur Jesus från Nazareth passar in på rabbiniska tolkningar. Han anser att kännedom om det hebreiska tankesättets speciella karaktär och de referensramar som fanns vid uppkomsten av Gamla respektive Nya Testamentet är absoluta krav på saklig bibelforskning.⁸

Han refererar till den rabbiniska litteraturens bärande tanken: "Profetiorna i sin helhet avser inget annat än de messianska dagarna" och anser att denna tanke borde vara utgångspunkten för alla diskussioner mellan judendomen och kristendomen.⁹

Han utvecklar detta genom ett konstaterande¹⁰ på ungefär följande sätt: trots rabbinernas undvikande av en messiansk tolkning, har de alltid varit medvetna om denna tanke d.v.s. att tikun-ha-olam = reparation av världen en dag kommer att ske genom den förväntade Messias.

Maccoby och Santala kan förenas genom

³ Maccoby, sid 57-66

⁴ Maccoby, sid 66-68

⁵ Maccoby, sid 68-75

⁶ Maccoby, sid 11

⁷ Maccoby, sid 75

⁸ Santala, Rötter I, sid 26

⁹ Santala, Rötter I, sid 30

¹⁰ Santala, Rötter II, sid 12

Santalas tanke om att frågan om Messias blivit en samtidigt både förenande och åtskiljande faktor i de judisk-kristna relationerna och att man här, som i andra liknande fall, borde nå fram till en situation där de gemensamma rötterna kan diskuteras och Maccobys tanke om att endast den medeltida vokabulären är föråldrad, själva ämnet är i allra högsta grad aktuellt ännu dag.

METOD

Att lära sig mera om det judiska sättet att resonera kring Messias är oerhört intressant, i första hand därför att judendomen har så rikhaltig och inte alltid så homogen litteratur i ämnet. Judarna har kompletterat sina bibliska texter med stor mängd med annat litterärt material som berikar resonerandet.

Avsikten har varit att med *Vikuah* som utgångspunkt behandla de tre aspekterna från disputationen jag valt för uppsatsen. För mer strukturerad förståelse av *Vikuah* använder jag parallellt Maccobys genomgång av den i kapitel två i hans bok. Den kristna återgivningen har i mycket begränsad omfattning använts som direkt jämförande resonemangsbotten, eftersom den ger en alldeles för kortfattad och bristfällig redovisning av sakfrågorna samt är alltför partiskt skrivet.

Det var de kristna som bestämde diskussionsämnena vid disputationen och valde det gamla tvisteämnet om Jesus som Messias som den centrala frågan, som togs upp ur flera aspekter och lämnade egentligen den andra frågeställningen om den ursprungliga synden lite i skymundan. Den valde jag bort, då den var avvikande från de andra aspekterna, trots att den i grund och botten hänger ihop med Messias.

Avsnitten börjar med den kristna sidans frågeställning till den judiska sidan. Frågeställningen förklaras med hjälp av källor och litteratur. På samma sätt förklaras de påföljande svarsargumenten från den judiska sidan o.s.v. Avsnitten kommenteras med egna synpunkter samt med synvinklar hos Maccoby och Santala.

Innehållet i de hänsyftade bibelverserna är i så hög grad relevanta för förståelsen av uppsatsens undersökande del att jag valt att skriva ut dem i den löpande texten i stället för i form av fotnoter.

DISPOSITION

BAKGRUND börjar med språkliga och innehållsmässiga förklaringar av den judiska, rabbiniska litteraturen; Talmud, Mishnah, Midrash och Aggadah, Torah och Halachah. Det är viktigt för läsaren att känna till vad dessa skrifter innehåller och hur de skiljer sig från varandra, eftersom de utgör det material som den judiska sidan grundar sin argumentering på.

Ett par informativa definitioner är avsedda att precisera bakomliggande detaljer och situationer.

En kortfattad historik angående judisk-kristna disputationer under medeltiden behövs för en generell bakgrundsbild om disputationerna, deras deltagare och målsättning.

Därefter presenteras huvudaktörerna vid disputationen i Barcelona.

ANALYS består av inledning, behandling av tre specifika frågeställningar angående Messiasaspekten i disputationen, d.v.s. Maktspiran, Jesaja 53 och Messias natur, följd av en jämförelse mellan de två disputanterna syn på Messias, samt en slutkommentar.

SAMMANFATTNING ger utrymme att återgå till uppsatsens syfte och frågeställningar, som kommenteras och besvaras.

BAKGRUND

1. Rabbinisk litteratur¹¹

- * Talmud betyder studium och undervisar människor angående livets praktiska frågor. Talmud bygger på de fem Moseböckerna, som kallas för Torah, vilket i sin tur betyder undervisning. Talmud har skapats av flera tusen lärda under hundratals år, med början hos Esra¹² och de andra skriftlärda, och dess voluminösa innehåll delas i sex s.k. ordningar, som från början fördes vidare genom tradering. Omtolkning skedde allteftersom de historiska förhållandena förändrades.
- * Mishnah betyder upprepning. Mishna är en på hebreiska skriven del av Talmud och innehåller de lärdas diskussioner fram till år 220 e.Kr.
- * Midrash betyder att söka Guds svar i de heliga texterna. Midrash kan närmast kallas för predikningar och kompletteras i sin tur av targumin som är förklaringar till predikningar.
- * Aggadah översättes bäst med berättelser och hänсыftar till det traditionella materialet om hjältarnas dåd och diskussioner, folkets visdom, som samlats i Talmud. Dock har inte Aggadah samma auktoritet som Halacha = Den Judiska Lagen utan är mera allegorisk. (T.ex. Guds fördelningssystem vid skapelsen avseende skönhet sägs ha gett 9 mått till Jerusalem och 1 mått till den övriga världen.).

2. Informativa definitioner

- * Messianska judar kallas de judar som tagit till sig Jesus som Messias. De förblir praktiserande judar och behåller sina judiska traditioner, men med påbyggnad av Nya Testamentet. (Viktigt dock att observera att det här finns ett antal olika variationer.)
- * Israel hade innan statens grundande 1948 funnits som ett självständigt judiskt rike vid två tidigare tillfällen.
Det första, som började med kung David och slutade med att folket fördes till den sjuttioåriga fångenskapen i Babylonien, varade mellan 1000 – 587 f.Kr.
Det andra, som genom maccabiupproret ledde fram till de hasmoneanska kungarna och slutade vid romerskt maktövertagande, varade endast mellan 166-37 f.Kr.

¹¹ The Second Jewish Book of Why respektive Commentary on the Jewish Roots of Romans.

¹² Esra i Gamla Testamentet, efter babyloniska fångenskapen på 500-talet f.Kr.

3. Judisk-kristna disputationer under medeltiden

Judisk-kristna disputationer gick av stapeln förhållandevis ofta under medeltiden. De var i själva verket en del av ett bredare program¹³ för att hjälpa kyrkan i dess nästan besatta jakt på heretiker och icke-kristna över hela Europa. Maccoby refererar till dominikanernas akademier¹⁴ för judiska studier, och även muslimska för den delen, där de judiska konvertiterna som var insatta i Talmud sålunda blev välkomna kunskapsbanker. En disputation var naturligtvis mer effektiv än en missionerande predikan. Den tvingade motparten till att lyssna och ta till sig ett resonemang, eftersom gensvar förväntades, i motsats till en predikan, där man inte kunde bedöma i vilken grad publiken hade berörts av budskapet eller överhuvudtaget ens hade hört på.

* Paris 1240

Den drivande kraften bakom evenemanget var Nicholas Donin, en judisk konvertit.¹⁵ Han hade lämnat judendomen p.g.a. läromässiga misshälligheter och anslutit sig till dominikanorden. De praktiska igångsättande krafterna bakom disputationen var påven Gregorius IX och den franska kungen Louis IX, den sistnämnde judarnas svurna fiende och sedermera kanoniserad.

Disputationen, vars huvudaktörer var Rabbi Yehiel och Nicholas Donin, skedde på ingalunda lika villkor. Maccobys bild av disputationen¹⁶ är att det hela riktade sig i själva verket inte direkt mot judarna själva utan var iscensatt som en regelrätt attack på Talmud, vars existensberättigande man ville förneka. Bl.a. ansågs den tära på de kristna skrifternas auktoritet och även vara riktad mot de kristna som personer.

Händelserna ledde senare till att ett mycket stort antal Talmud brändes i Paris.

Enligt Maccoby anses inte denna disputation ha återgivits på ett tillförlitligt och tillräckligt detaljerat sätt, och Rabbi Josef ben Nathans sammanfattning, som han gjorde ungefär tjugo år senare, vara språkligt svårtillgänglig.

* Barcelona 1263

Disputationen skedde på mera jämbördiga villkor och i mer försonlig atmosfär än både Paris och Tortosa samt hade mera formen av en debatt än en inkquisition.¹⁷

Den sammankallande sidan hade formulerat en ny strategi: inte fördöma utan vinna över. Till skillnad från Paris började man här använda de judiska rabbiniska skrifterna för den egna argumentationen istället.

Barcelona betraktas som den enda klassiska disputationen, den storartade under hela medeltiden, mycket beroende på den personliga karisman hos den judiska sidans representant, rabbi Moses Nahmanides.

De befintliga referaten från disputationen har redan beskrivits i stycket MATERIAL och presentationen av deltagarna sker under nästa punkt.

* Tortosa 1413-1414

En fanatiker, Vicente Ferrer (senare kanoniserad)¹⁸ låg bakom många av mobbens attacker mot judarna och fanns med i kulisserna vid disputationen, som varade i nästan

¹³ Chazan, sid 241-243

¹⁴ Maccoby, sid 41

¹⁵ Maccoby, sid 20

¹⁶ Maccoby, sid 20

¹⁷ Maccoby, sid 39

¹⁸ Maccoby, sid 83

två år. Benedictus XIII, en påvepretendent, agerade ordförande och den kristna sidans talesman var Geronimo de Santa Fe, också han en konvertit från judendomen. Här var det inte heller bara en ensam rabbin utan representanter för alla församlingar i både Aragonien och Katalonien som hade sammankallats, med hela skarans fullständiga övergång till kristendomen som målsättning.

Publiken var mycket ärevördig med stort antal kyrkliga dignitärer och de yttre arrangemangen storartade.

Judarnas situation i Spanien hade hunnit försämrats ytterligare, främst förstås genom inkquisitionens verksamhet, och i Tortosa härskade atmosfär av terror.

Disputationen slutade med att påven och den aragoniska kungen fördömde Talmud och stiftade nya antijudiska lagar.

Från denna disputation existerar påvliga notariers ytterst omfattande noteringar samt den judiska sidans mindre heltäckande referat genom Bonastruc Desmaîtres.¹⁹

4. Presentation av huvudaktörerna i Barcelona

- * Moses Nahmanides²⁰ var huvudrabbin i Spanien, känd och aktad som både lärare och läkare, hemmahörande i Gerona. Han var sin tids och sitt områdes mästare och blev den sista, stora representanten för judiska civilisationens guldålder i Spanien. För att inte utsätta sin familjs och sitt folks liv för risker under de allt vanskligare förhållandena för judarna försökte han slippa att delta, men den kungliga befallningen att inställa sig gick inte att nonchalera. Inte långt efteråt, beroende på förföljelse från dominikanernas sida, lämnade han Spanien för att tillbringa resten av sitt liv i Det Heliga Landet.
- * Paulus Christianus var en till kristendom konverterad jude som tillhörde dominikanerna. Hans bästa tillgångar vid disputationen var hans kunskaper i de judiska skrifterna och traditionerna, d.v.s. motpartens argumentationsmaterial. På den franska kungens uppdrag hade han redan gjort missionsresor hos de franska judarna och kunde därför antas ha både beprövade rutiner och tillvägagångssätt, användbara vid disputationen.
- * Raymonund de Penaforte²¹, var en känd dominikansk läromästare med en skola, också han senare kanoniserad. Han var en förgrundsfigur i ordens missionsverksamhet och spelade en tongivande roll vid disputationen, trots att han överlätit den synliga huvudrollen till Paulus Christianus.
- * Kung James I av Aragonien²²
Kungens tidigare liberala politik gentemot judarna hade påverkats av Raymonund de Penaforte i den grad att han började utfärda antijudiska lagar. Han hade haft sina duster med kyrkan och dess representanter, men agerade nu likväl både sammankallande och ordförande samtidigt som det hela delvis gick av stapeln i hans palats i Barcelona.

¹⁹ Maccoby, sid 82

²⁰ Maccoby / bibliografisk information, sid 79-80

²¹ Maccoby, sid 39

²² Maccoby / bibliografisk information, sid 79-80

UNDERSÖKNING

1. Inledning

Disputationen byggde på en överenskommelse angående rätten att tala fritt för båda parter. Enligt Maccoby kan denna eftergift ses mot bakgrunden av judarnas tidigare betydande roll i det spanska samhället, kanske som ett utspel med tanke på kungens närvaro, men säkerligen också beroende på Nahmanides personlighet. Det poängteras dock att det hela tiden fanns ett underliggande hot om våld.

Enbart den kristna sidan hade rätt att ställa frågor. Den judiska sidan skulle hålla sig enbart till att besvara dem.

Avseende aspekter som skulle tas upp gjordes en ömsesidig överenskommelse, på Nahmanides initiativ²³, enligt vilken endast frågor av väsentlig natur skulle få komma upp till diskussion. På så vis skulle man undvika att hamna i dispyter angående mindre viktiga detaljer, t.ex. de från varandra avvikande sätten att helga vilodagen.

Den första punkten på dagordningen bestämdes till vara frågan om Messias och den kom att behandlas ur två olika aspekter enligt nedan.

2. Disputationen

2.1 Har Messias redan kommit eller skall vi fortsätta att vänta på honom?

I det första avsnittet gick man direkt in på detta gamla tvisteämne: huruvida Messias redan kommit, som kristendomen hävdade eller om man skall fortsätta att vänta på Hans ankomst, som judendomen hävdade.

Christianus antyder omedelbart den nya strategin att använda judarnas egna skrifter som bevismaterial för de kristna doktrinerna, när han i sin öppningskommentar påstår sig kunna använda Talmud som bevis för att Messias redan har kommit. Sitt allra första argument hämtar han dock från gammalt beprövat material i dessa sammanhang, d.v.s. från Moseböckerna.

- **Maktspiran**

Christianus öppnar disputationen med att gå till Jakobs välsignelse av sina söner i Genesis 49 och åberopar vers 10 ”Spiran skall icke vika ifrån Juda, icke härskarstaven ifrån hans fötter, till dess han kommer till Shilo och folken bliva honom hörsamma” som ett gammaltestamentligt bevis på att Messias redan kommit.

Spira är liktydig med härskarstav och som sådan en maktsymbol som återfinns i flera ställen i Bibeln, t.ex. i Jeremia 48:17 ”Huru sönderbruten är icke den starka spiran, den präktiga staven!”, i Hebréerbrevet 1:8 ”Gud, din tron förbliver alltid och evinnerligen, och rättvisans spira är ditt rikes spira” samt i Uppenbarelseboken 2:27 ”och han skall styra dem med järnspira, likasom när man krossar lerkärl”.

Maktspirans betydelse ligger i dess symbolik för kunga- och härskarmakten samt dess sammankoppling med de sista tiderna som framgår redan från Jakobs välsignelse i

²³ Maccoby / Vikuah, sid 102-3

Genesis 49:1 ”Och Jakob kallade sina söner till sig och sade: Forsamlen eder, på det att jag må förkunna eder, vad som skall hända eder i kommande dagar”.

Att ordet Shilo står för Messias har en mer mångfacetterad bakgrund. Bibelns ordförklaringar refererar till en översättning ”till dess han kommer, som den (nämligen härskarstaven) tillhör”. Santala i sin tur återoppar ordets förekomst i targumim i betydelsen ”messias, konung som har härskarmakten”²⁴ samt systemet att genom de hebreiska bokstävernas nummervärden komma fram till samma betydelse för ordet. Christianus tankegång är sålunda att bevisa att Messias måste ha kommit, eftersom Juda/Israel slutat att existera som rike och folket levde i förskingring. Han räknade dock bara med diasporan, som förskingringen efter Jerusalems förstörelse år 70 e.Kr. kallas, men inte den babyloniska fångenskapen.

Enligt Nahmanides förutsatte inte Talmud en obruten linje, utan endast att maktspiran aldrig slutgiltigt skulle lämna Judah och gå över till en annan av Israels stammar, d.v.s. någon annan av Jakobs söners efterkomlingar. Den skulle alltså även efter långa avbrott återgå till Judah. Den rikeslösa situation som judarna befunnit sig alltsedan år 70 e.Kr. behövde enligt Nahmanides ingalunda betyda att Messias måste ha kommit före Jerusalems förstörelse och folkets förvisning.

De kristna å sin sida ansåg den då lite över tusenåriga förskingringen vara alltför lång för att betraktas som ett övergående avbrott och ville därför betrakta maktspiran som förlorad för Juda stams vidkommande till förmån för den egna Messias, Jesus.

Christianus framhårdar i sin tolkning av Talmud och försöker hålla maktlinjen obruten fram till Jesus genom att referera till s.k. babyloniska exilarcher, som fungerade som ett slags folks administrativa överhuvuden²⁵ under folkets fångenskap i Babylon. Här går Nahmanides direkt in på den historiskt svaga länken, d.v.s. tidsdiskrepensen i Christianus resonemang och påpekar att exilacherna inte alls verkade under den babyloniska fångenskapen under 500-talet f.Kr. utan först från och med senare hälften av 100-talet e.Kr. och sålunda först efter Jesu tid på jorden.

Maccoby nämner att dessa makthavare dock i några avsnitt av Talmud betraktas som bärare av maktkontinuitet. Han påpekar också Christianus uppenbara förvirring i detta sammanhang.²⁶

Strax innan hade Nahmanides fått oväntat medhåll från en franciskanbroder, Fray Peire de Genova.²⁷ Maccoby misstänker²⁸ att rivaliteten mellan de två tiggardordnarna, dominikanerna och franciskanerna kan ha legat bakom denne broders senare ännu starkare ställningstaganden mot disputationen, på grund av vilka han till slut avlägsnades från proceduren.

Dominikanernas nya strategi att använda sig av den rabbiniska litteraturen framgår tydligt i detta avsnitt, då de annars så vanliga ”bevismaterialen” på Jesus som Messias utelämnas. Sådana bibelställen är t.ex. Mika 5:2 ”Men du Bet-Lehem Efrata, som är så ringa för att vara bland Juda släkter, av dig skall åt mig utgå en som skall bli en furste i Israel, en vilkens härkomst tillhör förgångna åldrar.” och Matteus 2:6 ”Och du, Betlehem, du judiska bygd, ingalunda är du minst bland Juda furstar, ty av dig skall

²⁴ Santala, Rötter I, sid 57

²⁵ Maccoby, sid 106

²⁶ Maccoby / kommentarer, sid 106

²⁷ Maccoby, sid 108

²⁸ Maccoby / kommentarer, sid 108

utgå en furste som skall vara en herde för mitt folk Israel.” Båda ställen talar om Betlehem som den blivande fridsfurstens födelsestad.

Detta diskussionsavsnitt slutar enligt den kristna sammanfattningen med att man överbevisat Nahmanides, genom Lagen, Profeterna och Talmud.²⁹ Senare under disputationen säger Nahmanides³⁰ att han anser sig ha vunnit argumenteringen, eftersom Christianus inte klarat av att bevisa att Messias redan hade kommit.

Nahmanides hade dessutom redan från början gjort klart att han inte trodde på Jesus som Messias eller att man från Talmud kunde hitta bevis på att Han är Messias.³¹ Vidare sade han sig inte kunna förstå, hur Talmud skulle kunna vara beviset för att kristendomen hade den rätta läran. Varför hade de lärda i Talmud inte i så fall tagit till sig den tron utan förblivit judar hela sitt liv?

- **Jesaja 53**

Lite senare refererar Christianus till profeten Jesaja, kapitel 53:1, ”Se, min tjänare skall hava framgång. han skall bliva upphöjd och stor och högt uppsatt”.

För de kristna är Jesajas kapitel 53 i sin helhet den starkaste beskrivningen av den lidande Frälsaren, tillsammans med Sakarja 12:9-14 ”Och jag skall på den tiden sätta mig i sinnet att förgöra alla folk, som komma mot Jerusalem. Men för över Davids hus och över Jerusalems invånare skall jag utgjuta en nådens och bönens ande, så att de se upp till mig och se, vem de hava stungit Och de skola hålla dödsklagan efter honom, såsom man håller dödsklagan efter ende sonen, och skola bittert sörja honom, såsom man sörjer sin förstfödde.” Jesaja 53 innehåller ett antal profetiska detaljer som gick i uppfyllelse genom Jesus lidande och död, speciellt verserna 5 ”Ja, han var sargad för våra överträdelsers skull och slagen för våra missgärningars skull; näpsten var lagd på honom, för att vi skulle få frid, och genom hans sår bliva vi helade”, 7 ”Han blev plågad, fastän han ödmjukade sig och icke öppnade sin mun, lik ett lamm, som fördes bort att slaktas. Och lik ett får, som är tyst inför dem som klippa det – ja, han öppnade icke sin mun.” och 9 ”Och bland de ogudaktiga fick han sin grav – bland de rika kom han först när han var död – fastän han ingen orätt hade gjort och fastän svek icke fanns i hans mun”.

Här åberopade Christianus aggadiskt material, där Jesajas lidande tjänare tolkas som Messias.

För Nahmanides var detta kapitel en bild av ett lidande Israel, som mänsklighetens tjänare.³² Som stöd för sin åsikt åberopar han främst Herrens sätt att använda tilltalet ”min tjänare” i t.ex. Jesaja 41:8 ”Men du Israel, min tjänare, du Jakob, som jag utvalt, du ättling av Abraham, min vän” och 44:1 ”Men hör nu, du Jakob, min tjänare, du Israel, som jag utvalt”.

Han medger dock att en del lärda i Aggadah tillämpat kapitlet allegoriskt på Messias, dock aldrig inkluderande Messias död och att han skulle förrådas.³³ Nahmanides säger sig inte tro på Aggadah³⁴ och enligt honom fanns det absolut inga sådana hänvisningar

²⁹ Maccoby / Kristna sammanfattningen, sid 148-149

³⁰ Maccoby, sid 134

³¹ Maccoby / Vikuah, sid 104

³² Maccoby, sid 112

³³ Maccoby, sid 113

³⁴ Maccoby / Vikuah, sid 110

i den rabbiniska litteraturen och tillägger att inte ens de kristnas Messias begravdes bland de ogudaktiga, som kapitlet säger.

Här förnekar Nahmanides att sådana tolkningar skulle finnas i den rabbiniska litteraturen samtidigt som han tillägger att sådana texter faktiskt skall tolkas som gällande Israel istället.

Nahmanides konstaterar sedan att audiensen inte ville höra hans kompletta förklaring på kapitlet³⁵, vilket han därför inte inkluderade i sitt referat men skrev under en separat rubrik.

Jesaja 53 är ett kapitel som judarna har en ambivalent inställning till. Det tillhör det material från Aggadah och Midrash som medeltida judar gärna lämnade åt sidan eftersom det kunde bli alltför besvärande i kontroverserna med kristna.³⁶

Santala³⁷ talar om att Jesaja 53 har avlägsnats från listan över de årligen återkommande profetexterna som läses i synagogagudstjänsterna. Likaså har kapitlet tagits bort från de medeltida rabbinernas kommentarer.

Också Maccoby påpekar³⁸ att medeltida judar gärna ville bortse från vissa passager i rabbiniska skrifter som ansågs vara ofördelaktiga i polemiken med kristna.

Nya Testamentet bekräftar ytterligare att en lidande Messias inte alls passar in i den judiska föreställningsvärlden, utan är en stötesten för judarna. Aposteln Paulus uttalar sig om detta i Kor. 1:23 ”vi åter predika en korsfäst Kristus, en som för judarna är en stötesten och för hedningarna en dårskap.”

Hade dominikanerna koncentrerat sig för mycket på att möta judarna på deras egen mark och underlåtit därför att använda sig uppenbart effektiva bibelställen som vers 17 i Psalm 22 kung David ”Ty hundar omgiva mig; de ondas hop har kringränt mig, mina händer och fötter hava de genomborrat” och Sakarja 13:6 ”Och om man då frågar honom: Var är det för sår du ha på din kropp? Så skall han svara: Dem har jag fått därhemma, hos mina närmaste.” Det skulle ha varit oerhört intressant att höra Nahmanides åsikt om dessa ställen i Gamla Testamentet.

Profeten Sakarja tillsammans med profeten Daniel utgör Gamla Testamentets motsvarighet till Uppenbarelseboken i Nya Testamentet, båda med beskrivningar och bilder om det som kommer att hända vid tidens ände.

2.2 Messias natur

Christianus förde in diskussionerna om Messias över till att handla om Messias gudomlighet och frågar Nahmanides, huruvida han ansåg den av profeterna förutsagda Messias vara fullständigt gudomlig eller helt igenom mänsklig.

Frågan om både Kristi och jungfru Marias natur hade redan tusen år tidigare varit allvarliga interna tvisteämnen för kristendomen. Beträffande Kristi natur hade redan kyrkomötet i Nicea år 325 beslutat sig för att Kristus är av gudomlig härkomst och av samma väsen som Gud. Man använde sig av det grekiska ordet Homoousios med betydelsen ”samma väsen”.

³⁵ Maccoby, Vikuah, sid 104

³⁶ Maccoby, sid 42

³⁷ Santala, Rötter I, sid 231-232

³⁸ Maccoby, sid 42

Nahmanides är inte intresserad att börja diskutera detta ämne och säger att han helst skulle vilja ha tillfälle att bevisa Christianus fel i fråga om Jesus som Messias och därefter skulle inte finnas någon anledning till att ta upp frågan längre.

På kungens befallning måste han dock gå i svaromål³⁹ och säger att den kommande Messias är helt mänsklig, en man av kött och blod, tillkommen och född som han själv, men dock av Davids rot och stam enligt Jesaja 11:1. ”Men ett skott skall skjuta upp ur Isaïs avhuggna stam, och en telning från dess rötter skall bära frukt”. Nu är det han som åberopar Genesis 49:10 och ger ordet shilo betydelsen hans son besläktat med det hebreiska ordet efterbörd, vilket ytterligare skall bekräfta Messias mänskliga natur. Han kan inte se, hur Messias född genom Den Helige Ande skulle kunna vara av Jesse rot och stam, inte heller kunde en kvinna av Jesse släkt göra saken bättre, eftersom kvinnorna enligt Torah inte hade arvsrätt.

Christianus ville gå till Midrash och ta tolkningen av uttrycket Guds Ande som hänvisning till Messias som bevis för Messias gudomlighet. Nahmanides släckte dock hoppet genom sitt påpekande att Midrash använder samma uttryck för Abraham.⁴⁰

Den gudomliga inkarnationen i Jesus är helt oacceptabelt i judendomen, ett brott mot det första budet: ”Du skall inga andra gudar hava jämte mig” enligt Exodus 20:3. Därför går Nahmanides till kraftig motattack⁴¹ och är han säger en människa endast genom en livslång indoktrinering kan tro på något så irrationellt som att Gud skulle födas av en kvinna, leva på jorden, dö och återvända till sin ursprungliga vistelseort.

Man måste väl anse det märkligt att den kristna sidan här inte åberopade en så uppenbart användbar vers som Jesaja 7:14: ”Så skall då Herren själv giva eder ett tecken: Se, den unga kvinnan skall varda havande och föda en son, och hon skall giva honom namnet Immanuel”. Namnet betyder Gud med oss.

3. Väsentliga skillnader mellan Paul Christianus och Moses Nahmanides uppfattning om Messias

- Att Messias skulle lida och dö för folket var en försoningsdöd enligt den kristna traditionen.
Judendomen hade aldrig förknippat Messias med ett sådant öde – den judiska tolkningshorisonten hade aldrig kunnat ta till sig en sådan tanke.⁴²
- I judendomen var det inte Messias utan Lagen som upptog den mest centrala platsen med sina regler för både individer och samhällen.
I kristendomen betydde ankomsten av den gudomliga Messias det absolut väsentligaste i hela mänsklighetens historia.⁴³
- För kristenheten innebär Messias en möjlighet till frälsning för varje individ.
För judendomen var Messias mera som en belöning, för en välgenomförd kamp.⁴⁴

³⁹ Maccoby / Vikuah, sid 134

⁴⁰ Maccoby / Vikuah, sid 138

⁴¹ Maccoby / Vikuah, sid 119

⁴² Santala II, sid 13

⁴³ Maccoby, sid 48

- På grund av arvsyndens behövde kristendomen genom Messias räddas till en bra lott i evigheten.
I judendomen fanns inte begreppet arvssynd och därför hade man inte något behov av en gudomlig frälsare.⁴⁵
- Kristendomens Messias var Guds egen son, som Gud själv bekräftade när Jesus döps av Johannes i Jordan, Lukas 3:22 ”och den helige Ande sänkte sig ned över honom i lekamlig skepnad såsom en duva; och från himmelen kom en röst: Du är min älskade Son, i dig har jag funnit behag.”
Judendomens Messias måste inte vara gudomlig utan kunde mycket väl vara en människa. På detta finns det finns exempel i historien, t.ex. på 130-talet f.Kr. då Simon bar Koseba förklarades till Messias. Händelserna ledde till judiskt uppror, s.k. mot romarnas övermakt och resulterare i blodig och grym besvikelse för judarna.

4. Slutkommentarer

Man måste konstatera att Messias som utgångspunkt för disputationens ämne egentligen är illa vald och bekräftar de kristna preferenserna, ett ämne, vars vikt är uppenbar för endast den ena sidan. Vid ett tillfälle utbrister Nahmanides⁴⁶ till och med i ord riktade till kungen och säger att Messias inte är av fundamental betydelse för hans religion. Man nästan kan ana desperation bakom orden.

Dessutom är det märkligt att fortsätta disputationen med frågor om Messias gudomlighet, när den andra parten tydligt sagt att han inte tror på den Messias man talar om.

För de kristna har det varit svårt att förstå att den judiska rabbiniska litteraturen inte har bara en enda förklaring utan ofta flera alternativ, som dessutom kan motsäga varandra. Inte alla skulle förstå bokstavligen utan en del var att förstå allegoriskt.

Den Messias som judarna väntar på kommer att förändra världen genom fred och frid, d.v.s. reparera världen. Detta är en mycket viktig aspekt och Nahmanides påpekar också att Jesus inte kan ha varit Messias eftersom han inte åstadkom detta. Tvärtom, världen förändras hela tiden till det mörkare och sämre.

Kungens avslutningskommentar till Nahmanides var att han aldrig sett en man ha fel på ett så bra sätt som Nahmanides!

Jesus från Nazareth hade faktiskt kunnat betraktas som Messias av judarna, om man hade kunnat bortse från Hans gudomliga inkarnation och om han inte hade dött på korset.

I disputationssalen hade man inte kunnat uttala en mer hädisk tanke för båda sidor än att säga att det i själva verket var möjligt att förbli jude och ändå ha samma Messias som de kristna, Jesus från Nazareth.

⁴⁴ Maccoby, sid 50

⁴⁵ Maccoby, sid 51

⁴⁶ Maccoby / Vikuah, sid 119

SAMMANFATTNING

Disputationen i Barcelona skedde under skenbart hövliga förhållanden och skenbart rättvis behandling av Nahmanides.

Messiasaspekten tillsammans med doktrinen om Treenigheten är de två grundläggande skillnaderna mellan judendomen och kristendomen, de två stora monoteistiska religionerna, båda utsprungna ur samma abrahamitiska rot, men vars vägar skiljdes redan ett par hundra år efter starten.

För Nahmanides del finns det anledning till att tro, att även om han uppträdde med hela sin personliga pondus och all sin kunskap, fanns det en gnutta eftergivenhet där och han undvek att komma för nära in på vissa aspekter, av säkerhetsskäl. Man kan hos honom ana en viss ambivalens, som dock genom glänsande argumentation kunde skymma återvändssituationerna t.ex. när han säger att han inte tror på Aggadah. Likaså när han förnekar all förekomst av en lidande Messias i rabbinisk litteratur.

Det är intressant att den kristna motparten vid alla tre disputationstillfällen var en judisk konvertit. Man kan inte låta bli att undra, hur djupt de verkligen anammat den kristna läran, speciellt i Paulus Christianus fall, då han lämnat judendomen på grund av doktrinära tvister och inte av en inre övertygelse. Hur uppriktig var han egentligen? När den kristna sammanfattningen ifrågasätter uppriktigheten hos Nahmanides borde den i allra högsta grad ifrågasätta den även hos Christianus. Han var nog ändå inte så påläst, uppenbarligen bara ganska ytligt insatt i den rabbiniska litteraturen, eftersom han så lätt kunde motbevisas av Nahmanides, som i själva verket ansåg att Christianus missförstod saker därför att han inte var tillräckligt insatt i Halacha utan bara ytligt förtrogen med Aggadah.

Christianus avviker från det sedvanliga sättet att argumentera såtillvida att han använde sig av den judiska rabbiniska litteraturen som bevis för sina ställningstaganden. Nahmanides i sin tur företräder den traditionella judiska motargumenteringen – judarna hade ju under århundraden ofta mött dessa frågor gång på gång.

Christianus behövde inte göra annat än stå på sig i kristendomens basfakta; att Jesus är Messias, Guds son, och den lidande Frälsaren, det absolut allra viktigaste i hela trossystemet. Däremot får Nahmanides ta i ordentligt för att försöka få fram sitt budskap om att Messias inte är en väsentlig del av judendomen. Halacha, d.v.s. Lagen hade blivit till den viktigaste delen av judiskt religionsutövande och överskuggat Messiasaspekten. Det var också uteslutet att Messias skulle vara något annat än helt igenom mänsklig, utan några frälsaregenskaper.

Slutresultatet blev oförändrat och oavgjort: De kristnas Messias har redan kommit medan judarna fortfarande väntar på sin Messias.

Min slutsats är att den nya strategin att bemöta judarna på deras egen mark inte var lyckad. Man måste ställa sig frågan, om inte de kristna haft större framgång om de hållit sig kvar på sin egen mark och gått ut med ett helt annat urval av bibliska medel. Speciellt i Barcelona var den judiska representanten alltför kunnig och välinsatt i sitt ämne för att den kristna sidans representant, trots sin judiska bakgrund, hade kunnat mäta sig med honom. Kanske det var just Nahmanides person bl.a. i hans egenskap som huvudrabbin i Spanien, som var den stora utmaningen för dominikanerna? Jag skulle vilja påstå att dominikanerna enkelt uttryckt gapade efter för mycket.

Oavsett forskarnas olika bedömningar angående segraren i disputationen är jag övertygad om Nahmanides överlägsenhet. Detta trots att han var begränsad, fastän man i början av disputationen kommit överens om frihet för båda sidor att yttra sig.

Moses Nahmanides hade inte samma målsättning som Paulus Christianus, inte samma desperata strävan att överbevisa och få den andra att ändra sig. Christianus kan kanske i denna situation, i sin egenskap av konvertit, jämföras med en rökare som slutat röka och blivit den hetsigaste antirökaren av alla, dock utan att fördenskull lyckas att övertyga andra.

Jag är övertygad om att förhållandena under de 750 år som gått sedan Barcelonadisputationen inte ändrats speciellt mycket och att en liknande teologisk diskussion skulle kunna ske även idag, med samma tvistefrågor men under helt annorlunda praktiska premisser och sannolikt med cross-border-förståelse som målsättning.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Skriftliga källor

Maccoby, Hyam: *Judaism on Trial*, Vallentine Mitchell & Co. Ltd., London, 1993

Boken återger:

* Vikuah av Moses ben Nahman, den judiska sidans representant vid disputationen

* Den kristna sidans referat från disputationen, författad av dominikanerna

Bibeln, 1917 års översättning, Esselte AB, 1966

Muntliga källor

Upprepade samtal med hum. kand. Hanna Rantavaara, Ikaalis, Finland, angående hebreiska språkaspekter och tolkningar av den rabbiniska litteraturen under veckoslutet 23-25 maj 2008

Samtal med den messianska pastorn David Hong, på besök i Ikaalis, Finland, den 6 juni 2008, angående judiska tankegångar om Messias.

Litteratur

Chazan, Robert: *Church, State and Jew in the Middle Ages*, Behrman House Inc., Springfield, 1980

Kolatch, Alfred J.: *The Second Jewish Book of Why*, Jonathan David Publishers, Inc., New York, 1996

Maccoby, Hyam: *Judaism on Trial*, Vallentine Mitchell & Co. Ltd., London, 1993

Santala, Risto: *Juuret I*, Vanhan Testamentin Messiasodotus, WSOY, Juva, 1995

Santala, Risto: *Juuret II*, Uuden Testamentin Messiasodotus, Karisto Oy, Hämeenlinna, 2005

Shulam, Josef: *Commentary on the Jewish Roots of Romans*, Messianic Jewish Press, Baltimore, 1998